

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 4 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 9, НОМЕР 4

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 9, ISSUE 4

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№4 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-4>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухраҳон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. KIRISH SO‘ZI	6
2. Bekmurodov Mansur O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY O‘ZGARISHLARNI ANGLASH VA BOSHQARISHDA SOTSIOLOGIYANING O‘RNI.....	8
3. Рахимова Нигина УДИВИТЕЛЬНАЯ ЖЕНЩИНА, САМЫЙ ЛУЧШИЙ ЧЕЛОВЕК, НАСТОЯЩИЙ УЧИТЕЛЬ.....	12
4. Matibaev Toshpo‘lat KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA DEPUTATLIK NAZORATI VA JAMOATCHILIK ISHTIROKINING IJTIMOY MEKANIZMLARI.....	18
5. Латипова Нодира ЗНАНИЕ НЕ УБЫВАЕТ, КОГДА ИМ ДЕЛЯТСЯ: ПРОФЕССОР МАЙЯ ХАБИБОВНА ГАНИЕВА – НАСТАВНИК НАУЧНЫХ ПОКОЛЕНИЙ.....	27
6. Seitov Azamat TRIBAL STRUCTURES AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CENTRAL ASIA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKH, KARAKALPAK, KYRGYZ, TAJIK AND UZBEK CONTEXTS.....	38
7. Якубов Ильдар РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	46
8. Parmanov Farxod ETNOMADANIY MIGRATSION JARAYONLARNING SOTSIMADANIY XUSUSIYATLARI.....	55
9. Seitova Zuhra JÁMIYETLIK TURMISTÍN TÚRLI TARMAQLARINDA GENDERLIK TEŇLIK MÁSELELERI SHESHILMEWINÍN AQIBETLERI.....	64
10. Abduxalilov Abdullo NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI TURMUSH SIFATINI BAHOLASHNING IJTIMOY- PSIXOLIGIK JIHATLARI.....	70
11. Kulbekova Nasiba INSON SALOHİYATI VA BARQAROR TARAQQIYOT UYG‘UNLIGI.....	79
12. Хасанова Мавлюда ЧУСТВИТЕЛЬНОСТЬ ДУХОВНОСТИ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	86
13. Kamalova Khatira JOQARI OQIW ORINLARINDA MAYIPLIGI BOLGAN STUDENTLERDIN INKLYUZIV TALIM ALIWININ SHOLKEMLESTIRIWSHILIK-PEDAGOGIKALIQ SHARAYATLARI....	92

14. Reshetnikov Ivan FAMILY AND THE TRANSMISSION OF TRADITIONS IN THE FESTIVE CULTURE OF UZBEKISTAN.....	101
15. Nurullayeva Umida AHOLINING IJTIMOIIY KAYFIYATINI BAHOLASHDA MIQDORIIY VA SIFATIIY KO'RSATKICHLAR INTEGRATSIYALASHUVINING METODOLOGIK TAHLILI.....	110
16. Navro'zov Oybek TA'LIM, TARBIYA VA MADANIYAT: TARIX VA ZAMONAVIYLIK.....	119
17. Ermatova Gulsanam IJTIMOIIY ISHDA PROFILAKTIKA VA REABILITATSIYA FAOLIYATINING ILMIY ASOSLARI.....	126
18. Abdugaffarova Ozoda UYUSHMAGAN YOSHLARNI IJTIMOIIY FAOLLASHTIRISH MEXANIZMLARI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR VA XORIJIY TAJRIBA.....	135
19. Buronova Sitora «INSON» IJTIMOIIY XIZMATLAR MARKAZLARIDA PROAKTIV IJTIMOIIY ISHNI TASHKIL ETISHNING INSTITUTSIONAL VA IJTIMOIIY MEXANIZMLARI.....	144
20. Umarova Nargiza YANGI O'ZBEKISTONDA DAVLAT YOSHLAR SIYOSATINING YOSHLAR QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI INSTITUTSIONAL ROLI.....	156
21. Saribaeva N. ZAMONAVIY JAMIYATDA JAMOATCHILIK FIKRI BILAN ISHLASH: DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI HAMKORLIGI.....	162
22. Mamadaliyeva Nargiza O'ZGARUVCHAN SOTSIOMADANIY MUHITDA SHAXSNING QADRIYAT YO'NALISHLARI VA RUHIY SALOMATLIGI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	169
23. Niyazova Olga STUDENTLERDIN DENE TARBIYASI HAM SPORT TARAWINDAGI BILIMLENDIRIW PROCESSIN SHOLKEMLESTIRIWDI JETILISTIRIW: SOCIOLOGIYALIQ BASQARIW MODELI.....	175
24. Сеитов Тимур ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ИНДИКАТОР АРТИКУЛИРОВАННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗАПРОСОВ.....	190
25. Kulbekova Nasiba YANGI O'ZBEKISTONDA INSON SALOHIIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI.....	199
26. Buronova Sitora «PROAKTIV IJTIMOIIY ISH» TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUV.....	207
27. Qudratov Shohrux SOTSIOLOGIK ILMIY MAKTABLARNING NOGIRONLAR IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMIGA OID NAZARIY YONDASHUVLARI.....	218

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Abduxalilov Abdullo,

O'zbekiston Milliy universiteti,
Ijtimoiy ish kafedrası professor v.b.,
sotsiologiya fanları doktori (DSc)
e-mail: abduxalilovabdullo81@gmail.com

NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI TURMUSH SIFATINI BAHOLASHNING IJTIMOIY-PSIXOLIGIK JIHATLARI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.00000000>

ANNOTATSIYA

Inklyuziv jamiyatni barpo etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda yangi O'zbekistonda nogironligi bor shaxslarning ijtimoiy himoyasiga qaratilgan ijtimoiy siyosatni yangi bosqichga chiqqanligini ko'rish mumkin. Ushbu olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning samaradorligini oshirish uchun nogironligi bor shaxslarning turmush sifati dinamikasini o'lchash indikatorlarini ishlab chiqish va joriy qilish maqsadga muvofiqdir. O'z navbatida, mazkur jarayon nogironligi bor shaxslarni turmush sifati oshirishni taqozo etadi. Mazkur maqolada nogironligi bor shaxslarni turmush sifati aniqlash indikatorlari tahlil qilib muallif tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalari yoritilgan. Maqolada muallif nogironligi bor shaxslarni turmush sifati aniqlashga qaratilgan milliy indikatorlarni shakllantirish maqsadga muvofiq degan xulosaga kelgan.

Kalit so'zlar: nogironlik, nogironligi bor shaxs, Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi, turmush sifati, indikator, tadqiqot, ekspert baholash usuli, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Rivojlanish Maqsadlari, emotsional farovonlik, iqtisodiy farovonlik, jismoniy farovonlik.

Абдухалилов Абдулло,

Национальный университет Узбекистана,
и.о. профессора кафедры социальной работы,
доктор социологии (DSc)
e-mail: abduxalilovabdullo81@gmail.com

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗМЕРЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ

АННОТАЦИЯ

Создание инклюзивного общества является одним из актуальных вопросов сегодняшнего дня. В последние годы в новом Узбекистане социальная политика, направленная на социальную защиту лиц с инвалидностью, вышла на новый уровень. Для повышения эффективности проводимой социальной политики целесообразно разработать и внедрить индикаторы измерения динамики качества жизни лиц с инвалидностью. В свою очередь, данный процесс требует повышения качества жизни лиц с инвалидностью. В этой статье анализируются показатели качества жизни людей с инвалидностью и освещаются

результаты исследований, проведенных автором. В статье автор пришел к выводу о целесообразности формирования национальных индикаторов, направленных на определение качества жизни лиц с инвалидностью.

Ключевые слова: инвалидность, лицо с инвалидностью, Конвенция Организации Объединенных Наций «О правах инвалидов», качество жизни, индикатор, метод исследования, экспертная оценка, Цели устойчивого развития Организации Объединенных Наций, эмоциональное благополучие, экономическое благополучие, физическое благополучие.

Abdukhalilov Abdullo,
National University of Uzbekistan,
Acting Professor, Department of Social Work,
Doctor of Sociology (DSc)
e-mail: abduxalilovabdullo81@gmail.com

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MEASURING THE QUALITY OF LIFE OF PERSONS WITH DISABILITIES

ABSTRACT

Creating an inclusive society is one of the pressing issues of today. In recent years, in the new Uzbekistan, social policy aimed at social protection of persons with disabilities has reached a new level. To improve the effectiveness of the social policy, it is advisable to develop and implement indicators for measuring the dynamics of the quality of life of persons with disabilities. In turn, this process requires improving the quality of life of people with disabilities. This article analyzes the quality of life indicators of people with disabilities and highlights the results of research conducted by the author. In the article, the author came to the conclusion that it is advisable to form national indicators aimed at determining the quality of life of people with disabilities.

Keywords: disability, person with disability, United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, quality of life, indicator, research method, peer review, United Nations Sustainable Development Goals, emotional well-being, economic well-being, physical well-being.

KIRISH

Har bir jamiyat va davlatning taraqqiy etganligi undagi insonlarning turmush sifatining darajasi bilan belgilanadi. Inson farovonligi va turmush sifatini aniqlashga qaratilgan universal indikatorlar bilan birga bugungi kunda ijtimoiy fanlar sohasida o'z tadqiqotlarini olib boruvchi olimlar tomonidan o'ziga xos indikatorlar ishlab chiqilmoqda, ulardan biri nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlashga qaratilgan indikatorlar hisoblanadi.

So'nggi yillarda yangi O'zbekistonda nogironligi bor shaxslarning ijtimoiy himoyasiga qaratilgan ijtimoiy siyosatni yangi bosqichga chiqqanligini ko'rish mumkin. Ushbu olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning samaradorligini oshirish uchun nogironligi bor shaxslarning turmush sifati dinamikasini o'lchash indikatorlarini ishlab chiqish va joriy qilish maqsadga muvofiqdir.

“Bugungi kunda nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini baholash va oshirishga qaratilgan 2 ta fundamental xalqaro hujjat mavjud. Ulardan birinchisi “Nogironlar huquqlari to'g'risida”gi BMT Konvensiyasi bo'lsa, ikkinchisi BMT tomonidan ishlab chiqilgan Barqaror Rivojlanish Maqsadlari hisoblanadi” [1].

Shuni ta'kidlash joizki, “bugungi kunda Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Nogironlar huquqlari to'g'risida”gi Konvensiyasini ratifikatsiya qilgan davlatlar ushbu Konvensiyani normalarini bajarilishiga doir monitoring olib borish borasida katta tajribaga ega bo'ldilar. Aynan Konvensiyada nogironligi bor shaxslarning hayot faoliyati, ularga muayyan davlat va jamiyat tomonidan yaratilgan imkoniyatlarning o'sib borish jarayonlarini monitoring qilish ko'zda tutilgan”[2]. “Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlash bu borada statistik

ma'lumotlarni to'plash va davlatlar tomonidan hisobot berilishi ushbu xalqaro hujjatning 31-35-moddalarida aks ettirilgan" [3].

O'z navbatida, yuqorida keltirilgan xalqaro hujjatlarni implementatsiya qilish jarayonlari nogironligi bor shaxslarni turmush sifatini aniqlashga qaratilgan indikatorlarni ishlab chiqishni taqozo qiladi.

METODOLOGIYA

Nogironligi bor shaxslarni turmush sifatini oshirish masalalari O'zbekistonning ko'plab olimlari tomonidan tadqiq etilgan. Ularga: M.Ganiyeva [4], N.Latipova [5], L.Mo'minova [6], D.Nurkeldiyeva [7], V.Alimova [8], V.Alekseeva [9], M.Abduvaliyeva [10], F.Komilov [11], Z.Uzakova [12], D.Yusupov [13], Ya.Checherina [14], A.Abduxalilovlarni [15] kiritish mumkin. Ular tomonidan olib borilgan tadqiqotlar: nogironliligi bor shaxslarni rehabilitatsiya qilish, inklyuziv talimnirivojlantirish, nogironligi bor bolalarga ta'lim berish kabi masalalarga bag'ishlangan.

Mazkur maqolada asosan Vashington guuruhi, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti, Jahon banki kabi yirik xalqaro markazlar tomonidan nogironligi bor shaxslarni turmush sifatini oshirishga qaratilgan indikatorlar tahlil qilinib, Yangi O'zbekistonda nogironligi bor shaxslarni turmush sifatini aniqlashga qaratilgan metodika taklif qilingan.

"Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlashga qaratilgan indikatorlar va savolnomalar nafaqat xalqaro institutlar tomonidan ishlab chiqilgan, balki nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlashga doir indikatorlarni ishlab chiqishga qaratilgan milliy tadqiqotlar ham olib borilganligini ko'rish mumkin. Bunga Belfist Shimoliy Irlandiyada joylashgan Qirollik Universiteti tomonidan olib borilgan tadqiqotlar yaqqol misol bo'la oladi. Bu tadqiqot natijalari hisobot shaklida tayyorlangan bo'lib, unda asosan quyidagi maqsadlar ko'rsatilgan: 1. Nogironligi bor shaxslar istiqomat qilayotgan oilalar turmush sifatini aniqlashga qaratilgan adabiyotlar tahlilini amalga oshirish. 2. Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini o'lchashga qaratilgan asosiy jihatlarni aniqlash va bu borada maqbul bo'lgan tavsiyalarni ishlab chiqish. 3. Mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish va yangi ma'lumotlarni aniqlash. 4. Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishga qaratilgan tavsiyalarni ishlab chiqish. 5. tavsiya etilgan chora-tadbirlarni qayta tekshirish" [16].

"Mazkur tadqiqotda nogironlik tushunchasiga BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasiga muvofiq tarzda ta'rif beriladi. Turmush sifati tushunchasiga esa "muayyan jamiyating ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'zining holatiga baho berish" deb tushuniladi" [17].

Bundan ko'rinib turibdiki, "mazkur tadqiqotda turmush sifati tushunchasiga subyektiv yondashuv asosida ta'rif berilgan. Hisobotda ta'kidlanishicha nogironligi bor shaxslarning turmush sifatiga doir tadqiqotlar nisbatan yangi bo'lib, hozirgi kungacha nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini o'lchash ko'rsatkichlari puxta ishlab chiqilmagan. Hisobot mualliflarning fikriga ko'ra, nogironligi bor shaxslarni turmush sifatini o'lchash jarayonida biz bir qator murakkab savollarga duch kelishimiz mumkin: Yaxshi hayot bu nima? Yaxshi hayot tushunchasi borasida insonlarning qarashlari o'xshashmi? Hayotning qaysi sohalar boshqa sohalaridan ko'ra muhimroq hisoblanadi? Turmush sifatini o'lchashga qaratilgan universal indikatorlar mavjudmi? Aholining turmush sifatini belgilash jarayonida obyektiv yoki subyektiv jihatlarni muhimmi? Ijtimoiy-madaniy omillar turmush sifati kategoriyasini tushunilishida qanday ta'sir ko'rsatadi?" [18].

O'z navbatida, "nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlash murakkab jarayon bo'lib, unda turli xil paradokslarga duch kelish mumkin. Yuqorida qayd etilgan hisobot mualliflari A.Albrext va E.Dyuvler o'z e'tiborini 1999-yilda aniqlangan nogironlik paradoksiga qaratishadi. Bu paradoksning mohiyati shundaki, nima uchun ko'p hollarda jamiyat a'zolariga turmush tarzi murakkab deb tuyulgan jiddiy va barqaror kasallikka ega bo'lgan shaxslar o'z hayotlaridan mamnun ekanligini aytishadi" [19].

Fikrimizcha, mazkur paradoksni tushunishda turfa xil variantlar bo'lishi mumkin: 1. Ichki standartlarni o'zgarishi. Bu holat insonni o'z holatiga o'rganib qolganligidan paydo bo'ladi. Aynan o'rganib qolish holati insonda o'zgacha standartlarni paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. 2. Shaxs uchun muhim bo'lgan holatlarni o'zgarishi. 3. Hayotni qayta ko'rib chiqilishi. Mazkur keltirilgan hisobotda

turli xil tadqiqotlarni jamlagan holda, nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlashning quyidagi indikatorlari taklif qilinadi: 1. Emotsional farovonlik. 2. Shaxslararo munosabatlarning yaxshiligi. 3. Moddiy farovonlik. 4. Shaxsning rivojlanishi. 5. Jismoniy farovonlik. 6. O'z hayotini belgilash imkoniyati. 7. Ijtimoiy integratsiya. 8. Huquqlarning ta'minlanganligi. 9. Shaxsning xavfsizligi.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, yuqorida keltirilgan indikatorlar ko'proq yoshi katta bo'lgan nogironligi bor shaxslar uchun taalluqlidir.

“Nogironligi bor bolalar va yoshlarning turmush sifatini o'lchash jarayonlari hanuzgacha fanda ishlab chiqilmagan bo'lib, keltirilgan hisobotning mualliflariga ko'ra, bolalarning turmush sifatini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlarning ko'pligiga qaramasdan ularda nogironligi bor bolalar deyarli ishtirok etmaganlar. Hisobot mualliflariga ko'ra, nogironligi bor bolalarning turmush sifatini aniqlashga qaratilgan tadqiqotlarning yetishmasligi quyidagi potensial sabablarga bog'liqdir: 1. Ko'p hollarda rivojlangan davlatlarda ham nogironligi bor bolalarning umumta'lim maktabga bormasligi ularni topish yoki ular bilan suhbatlashish imkonini kamaytiradi. 2. Ishlab chiqilgan so'rovnomalardan ba'zi turdagi nogironligi bor shaxslar foydalana olmaydilar. Masalan ko'zi ojiz, zaif eshituvchi, kognitiv muammolari bo'lgan bolalar va hokazo. Bu esa ularning manfaatlari ko'p tadqiqotlarda aks ettirilmaganligiga olib keladi” [20].

Nogironligi bor bolalarning turmush sifatini aniqlash jarayonida hisobot mualliflari Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan Keyts Skrin va Disepkids dasturlarini aytib o'tishadi. Bu tadqiqotlar uchun ishlab chiqilgan instrumentlar sog'lig'ida muammolari bo'lgan bolalarning hayot sifatini aniqlash uchun qo'llaniladi. Ular tomondan ishlab chiqilgan indikatorlarning muammolari shundaki, ularda asosan e'tibor 8 yoshdan katta bo'lgan bolalarga qaratiladi. Ishlab chiqilgan indikatorlar asosida sog'liq bilan bog'liq bo'lgan muammolar aks ettirilgan bo'lib, ularda bolalarning hayotidagi ijtimoiy-psixologik muammolar deyarli o'z aksini topmagan. Shuningdek, nogironligi bor bolalarning turmush sifatini aniqlash jarayonida ota-onalar yoki ularni parvarish qilayotgan shaxslarning bevosita aralashuvi kattalarga qaraganda ko'proq kuzatiladi. O'z navbatida aralashuvni kamaytirishga qaratilgan turli xil proksilarni aniqlash jarayonida muayyan shaxsning o'zining hayotiga nisbatan shakllangan pozitsiyasi, shuningdek psixologik omillar muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni ta'kidlash joizki, nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishga qaratilgan tadqiqotlarda nogironligi bor shaxslarning mamnun bo'lishi, o'zini baxtli sezishiga bag'ishlangan tadqiqotlar juda katta ahamiyat kasb etadi.

“Taniqli rus psixologi L.S.Vygotskiyning fikricha, “Nogironligi bor bola duch keladigan qiyinchiliklar asosan ichki defektlar bilan emas, balki uning ijtimoiy maqomining pastligi bilan bog'liqdir”. Chunki, shaxsning rivojlanishi bevosita madaniy omillar ta'sirida ro'y beradi va aynan tashqi muhit bilan shakllangan ijobiy munosabat shaxsning muvaffaqiyatlilikini ta'minlaydi” [21].

“L.S.Vygotskiyning tadqiqotlari nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini belgilovchi asosiy omil tashqi muhit bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Aynan ularning ijtimoiy maqomi, jamiyatga integratsiyalashganligining darajasini va turmush sifatini belgilaydi. Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlashda psixologik jihatlariga birinchilardan bo'lib e'tibor bergan olimlardan biri M.E.Xoda hisoblanadi. U turli xil klinik va psixologik tadqiqotlar asosida quyidagi ko'rsatkichlarni ishlab chiqishga muvaffaq bo'ldi: 1. O'z-o'zini qabul qilish; 2. Real voqelikni aniq tasavvur qilish; 3. Avtonomlik; 4. Kompetentlik; 5. O'sish va rivojlanish imkoniyati; 6. Shaxsning jamiyatga integratsiyasi” [22].

Yuqorida keltirilgan nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini o'lchashning turli indikatorlari shundan dalolat beradiki, ularni ishlab chiqarish jarayonida integrativ ko'rsatkichlarni yaratishga alohida e'tibor qaratish lozim. Chunki har bir shaxs o'zining ichki dunyosi shuningdek, o'ziga xos kechinmalariga ega bo'lishdan tashqari ichki muhit ta'sirida rivojlanadi va o'z turmushini baholaydi. Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlashning global va milliy indikatorlarining shakllanishi quyidagi ijobiy holatlarga olib keladi: 1. Davlatlarda inklyuziv jamiyatni shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy siyosatni baholash imkoniyati paydo bo'ladi. 2. Bu indikatorlar yordamida keng ko'lamli va tizimli tadqiqotlarga asoslangan holda nogironligi bor

shaxslarning ehtiyojlarini to'g'ri baholash mumkin bo'ladi. 3. Nogironlik borasidagi ijtimoiy siyosatini fuqarolik jamiyati tomonidan nazorat olib borishning tizimini shakllanishiga olib keladi.

ASOSIY QISM

Yuqorida ta'kidlanganidek, so'nggi yillarda Yangi O'zbekistonda nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirish ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib kelmoqda. Olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning samaradorligini ta'minlash jarayonlari bevosita ilmiy asoslangan usullar yordamida baholanishi bilan bog'liqdir. Zero, ilmiy tadqiqotlarga asoslangan takliflarga nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishga qaratilgan ijtimoiy siyosatni tizimli isloh qilinishiga sabab bo'ladi. Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqot ishida ekspert baholash usulini qo'llagan holda nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini o'lchashga doir milliy indikatorlarni ishlab chiqishga e'tibor qaratildi.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotda O'zbekistonda nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlash indikatorlari ishlab chiqilib, ularni amaliyotda aprobatsiya qilish maqsadida, ekspert baholash metodi o'tkazildi. Biz tomondan ishlab chiqilgan indikatorlar quyidagilardan iborat bo'ldi: -emotsional farovonlikning ta'minlanganligi; -jismoniy farovonlikning ta'minlanganligi; -moddiy farovonlikning ta'minlanganligi; -shaxsning rivojlanish imkoniyatlari; -nogironligi bor shaxslarni jamiyatga integratsiyasi.

O'z navbatida, nogironligi bor shaxslarning emotsional farovonligini aniqlash jarayoni quyidagi parametrlar asosida amalga oshiriladi: o'z hayotidan qoniqish darajasi, halovat, ertangi kunga ishonchning mavjudligi, insonda turli xil istaklarning mavjudligi.

Jismoniy farovonlik quyidagi ko'rsatkichlarni qamrab oladi: immunitetning mustahkamligi, og'riqlarning kamligi, jismoniy farovonlikni ta'minlash uchun turli xil vositalardan foydalanish imkoniyati.

Moddiy farovonlik nogironligi bor shaxslarning daromadi boshqa nogironligi bo'lmagan shaxslar bilan deyarli farq qilmasligi shuningdek, nogironligi bor shaxslarning daromadi ularni iste'mol savatchasini qondirish imkonini beradi. Nogironligi bor shaxslarning rivojlanish imkoniyatlari adabiyotlar bilan tanishish, xohlagan kasb bo'yicha ta'lim olish imkoniyati, ta'lim muassasalarida ta'lim olish, chet tillarini o'rganish, ish joyida malaka oshirish va lavozimi oshishi, xorijiy mamlakatlardagi oliy O'quv yurtlarida tahsil olish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Nogironligi bor shaxslarning jamiyatga integratsiyasi ko'rsatkichi esa quyidagi parametrlarni qamrab olishini taqozo etadi: jamiyatda nogironligi bor shaxslarning qabul qilinishi, nogironligi bor shaxslarning jamoatchilik va oila a'zolari bilan aloqalarining yaxshiligi, nogironligi bor shaxslarning jamiyat hayotida ishtirok etishi. To'siqsiz muhitni ta'minlanganligini ko'rsatuvchi indikatorini aniqlashda quyidagi parametrlarni kiritish mumkin: jamoat transportidan foydalanish imkoniyatlari, ko'chalarda nogironligi bor shaxslar uchun qulayliklarni yaratilganligi, harakatlanish va axborot olish imkoniyati kabi parametrlar bilan belgilanadi.

O'z navbatida bu indikatorlarni baholash uchun yuqorida qayd etilganidek ekspert baholash usulidan foydalanib, ekspertlarga bir qancha savollar bilan murojaat qilindi: -nogironligi bor shaxslar uchun bu indikatorlar qanchalik muhim? -ishlab chiqilgan indikatorlarni o'lchash imkoniyatlari qanday? -muayyan indikatorning nogironligi bor shaxslarning hayotiga ta'siri? -real hayotda ushbu ko'rsatkichga erishish imkoniyatlari qanday? -mamlakatimizda bu borada qanday ishlar olib borilmoqda?

Ishlab chiqilgan savollar asosida ekspertlar shkala usuli yordamida indikatorlarga o'z baholarini berishdi. Shkala usuli asosan 5 ballik tizimda o'tkazildi.

Ekspert baholash usulini qo'llash asosida o'tkazilgan tadqiqotda jami 10 ta ekspert ishtirok etdi. Ulardan 5 ta akademik doiraga mansub bo'lgan ekspertlar, 5 ta nodavlat notijorat tashkilot rahbarlari, ekspertlarning 4 tasi nogironligi bor shaxslardan iborat edi. (Ekspertlar haqidagi ma'lumotlar, shuningdek nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini o'lchashga qaratilgan indikatorlarning parametrlari 1-Ilovada aks ettirilgan.)

O'tkazilgan tadqiqot quyidagi natijalarni berdi: Ekspertlarning hisoblashicha, emotsional farovonlik nogironligi bor shaxslar hayotida o'ta muhim hisoblanib, maksimal 50 balldan ekspertlarning baholashining jami 43 ballni tashkil qildi. Bu shundan dalolat beradiki, emotsional

farovonlik nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishda muhim ahamiyatga egadir. Shu bilan birga, emotsional farovonlikni aniqlash va o'lchash imkoniyati ekspertlar fikriga ko'ra, unchalik yuqori emasligini olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatdi. Bu parametрни ekspertlar tomonidan baholangan shkala jami 50 balldan 26 ballni tashkil qildi. Bundan ko'rinib turibdiki, bugungi kungacha emotsional farovonlikni aniqlash va o'lchash metodologiyasi ilmiy jamoatchilik tomonidan to'liq ishlab chiqilmagan.

Shu bilan birga, emotsional farovonlikni nogironligi bor shaxslarning turmush sifatiga ta'sirini ekspertlar yuqori darajada baholashdi (43 ball). Bundan ko'rinib turibdiki, nogironligi bor shaxslarni emotsional xavotirga soluvchi omillar ularning hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Real hayotda emotsional farovonlikka erishish imkoniyatini esa ekspertlar 50 balldan 33 ballga baholashdi, bu o'rtacha bahoni tashkil qiladi. Shu bilan birga, ekspertlarning fikriga ko'ra, mamlakatimizda nogironligi bor shaxslarning emotsional farovonligiga erishishga doir ishlarning mahsuldorligi o'rtacha 50 balldan 26 ballga baholandi. Bu holat shu bilan bog'liqki, oxirgi yillarda nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishga qaratilgan ko'plab ishlar amalga oshirilib, mamlakatimizda nogironligi bor shaxslar bugungi kunda o'zlarining kelajagiga umid bilan qaramoqdalar. Lekin, mahallalarda psixologik xizmatlarning yetarli emasligi, nogironligi bor shaxslarning yaqinlari, qon-qarindoshlari ular bilan munosabat o'rnatishda muayyan xatoliklarga yo'l qo'yishayotganligi kuzatiladi.

Jismoniy farovonlik ham nogironligi bor shaxslar uchun muhim hisoblanib, mazkur indikatorga ekspertlar 50 balldan 42 ballga bilan baholashdi. Bu shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda nogironligi bor shaxslar uchun emotsional farovonlik jismoniy farovonlikdan ko'ra yuqori ahamiyatga ega. Shuni ham qayd etish joizki, nogironligi bor ekspertlarning aksariyati jismoniy farovonlik indikatorini hayotda muhim bo'lganligiga yuqori baho berishgan bo'lsa-da, nogironligi bo'lmagan ekspertlar ushbu indikatorga o'rtacha baho berishdi. Shunga qaramay, jismoniy farovonlik ham emotsional farovonlik indikatorini kabi nogironligi bor shaxslarning turmush tarzida va uni sifatini oshirishda muhim element hisoblanadi.

Jismoniy farovonlikni aniqlash jarayonlari o'ta muhim bo'lib, mazkur holatni ekspertlar 50 balldan 36 ballga baholaganlar. Bu holat shuni ko'rsatadiki, emotsional farovonlik kabi Jismoniy farovonlikni aniqlash metodologiyasi to'liq ishlab chiqilmagan bo'lsa-da, ekspertlar fikriga ko'ra, nogironligi bor shaxslar uchun jismoniy farovonlik nogironligi bor shaxslarning turmush sifatiga jiddiy ta'sir o'tkazadi. Bu holatni biz ekspertlarning jismoniy farovonlikni nogironligi bor shaxslarning turmush sifatiga ta'sirini 50 balldan 39 ball bilan baholanganligini ko'rish mumkin.

Shu bilan birga, murojaat qilingan ekspertlarning fikriga ko'ra, nogironligi bor shaxslarda jismoniy farovonlikka real hayotda erishish o'rta darajada turadi. Bunga murojaat qilingan ekspertlar 50 balldan 35 ball bilan baholashgan. Bundan kelib chiqadiki, garchand biz nogironlik fenomenining tibbiy modelidan voz ke-chishni boshlagan bo'lsak-da, nogironligi bor shaxslarning salomatligida ko'p hol-larda muayyan muammolar kuzatiladi va ularni to'liq bartaraf etish imkonsizdir.

Garchand mamlakatimizda tibbiyot sohasini isloh qilishga katta e'tibor qaratilgan bo'lsa-da, murojaat qilingan nogironligi bor ekspertlar va nogironligi bo'lmagan ekspertlar mamlakatimizda jismoniy farovonlikni ta'minlash holatini o'rta darajada deb baholashdi (50 balldan 29 ballga). Bu shundan dalolat beradiki, bugungi kunda ham nogironligi bor shaxslar tibbiy ko'rikdan o'tishda muayyan muammolarga duch kelishmoqda. Emotsional farovonlik jismoniy farovonlikdan ko'ra moddiy farovonlikni muhimligi murojaat qilingan ekspertlarning fikriga ko'ra, sal pastroq (50 balldan 38 ballga) baholandi. Lekin shunga qaramay, emotsional va jismoniy farovonlikdan farqli o'laroq, uni o'lchash metodologiyasi yaxshiroq ishlab chiqilganligini ko'rish mumkin. Murojaat qilingan ekspertlar moddiy farovonlikni aniqlash va o'lchash metodologiyasini 50 balldan 39 ballga baholashdi.

Bu borada shuni aytish mumkinki, iqtisodiyot fanida kambag'allikni o'lchashning turli xil indikatorlarining mavjudligi, shuningdek, ekspertlarda aynan shu indikatorlar haqida ko'proq ma'lumotga ega ekanligi bunday baho berilishiga asos bo'ldi. Moddiy farovonlikni shaxsning moddiy turmushiga ta'sirini esa ekspertlar o'ta yuqori darajada deb baholashdi (50 balldan 47 ballga). Bu baho muayyan paradoks holatni vujudga keltirdi. Paradoks holat shundan iboratki, murojaat qilingan

ekspertlar moddiy farovonlikning shaxs hayotida muhimligini 50 balldan 38 ballga baholashgan bo'lsa, uning turmush sifatiga ta'sirini esa 50 balldan 47 ballga baholashdi. (Nima uchun ekspertlar tomonidan moddiy farovonlikning muhimligi darajasi O'rtacha baholanib, uning shaxs hayotiga bo'lgan ta'siriga esa ekspertlar tomonidan yuqori baho berilmoqda?).

Fikrimizcha, mazkur paradoks moddiy farovonlik va moddiy orasidagi tushunchalar o'rtasidagi tafovut bilan izohlanishi mumkin. Chunki moddiy farovonlik bu insonning moddiy boyligi, imkoniyatlari bo'lsa, moddiy uning farovonligini ta'minlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Fikrimizcha, mazkur paradoksni aniqlash uchun istiqbolda jiddiy empirik tadqiqotlarni olib borish maqsadga muvofiqdir. Shuni ham ta'kidlash joizki, ekspertlarning fikriga ko'ra, bugungi kunda O'zbekistonda nogironligi bor shaxslarning moddiy farovonlikka erishish imkoniyati o'rta darajadadir. Mazkur holatni ekspertlar o'rtacha baholab (50 balldan 32 ballga) ko'rsatishdi. O'z-o'zidan nogironligi bor shaxslarning moddiy farovonligini ta'minlash borasidagi mamlakatimizda olib borilayotgan ishlarning mahsuldorligini ekspertlar o'rtacha (50 balldan 31 ballga) baholashdi. Mazkur holat bo'yicha biz hech qanday paradoksni uchratmadik.

O'z navbatida shuni qayd etish joizki, har bir shaxs o'z salohiyatini rivojlantirishni xohlaydi. Murojaat qilingan aksariyat ekspertlar nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishda ularni rivojlanish imkoniyatlarini oshirilishi o'ta muhim ekanligini qayd etishdi. Ular shaxsni rivojlanish imkoniyatining muhimligi indikatorini 50 balldan 46 ballga baholadilar. Bu shundan dalolat beradiki, shaxsning rivojlanish imkoniyatlari nogironligi bor shaxslar uchun o'ta muhimdir.

Shu bilan birga, shaxsning rivojlanish imkoniyatlarini o'lchash va aniqlash imkoniyatini ekspertlar o'rtadan yuqori darajada baholashdi (50 balldan 39 ball). Chunki shaxsni rivojlanish dinamikasini aniq ko'rsatkichlarda ifodalash mumkin. Shaxsning turmush sifatiga ta'sirini ekspertlar 50 balldan 43 ballga baholashdi. Bu yerda hech qanday paradoks kuzatilmadi. Nogironligi bor shaxslar uchun shaxsni rivojlanish imkoniyati indikatorini muhim ekanligi yaqqol ko'zga tashlanadi. O'zbekistonning real ijtimoiy hayotida unga erishish imkoniyatini ekspertlar o'rtacha (50 balldan 32 ballga) baholashdi. Bu borada ular hali ko'p ishlar qilinishini ko'rsatishdi. Shuningdek, mamlakatimizda bu borada amalga oshirilayotgan ishlarning mahsuldorligini ham ekspertlar o'rtacha 50 balldan 32 ball bilan baholashdi.

Fikrimizcha, mazkur holat mamlakatimizda inklyuziv ta'lim, nogironligi bor shaxslarni ish bilan ta'minlash borasidagi siyosat bilan bevosita bog'liqdir. Emotsional, jismoniy, moddiy, shaxsning rivojlanish indikatorlaridan shaxsni jamiyatga integratsiyasi indikatorini ustun turadi deb murojaat qilingan ekspertlar ko'rsatdi. Ushbu holatni ular tomonidan berilgan bahoda ko'rish mumkin (50 balldan 49 ball). Bu shundan dalolat beradiki, inson avvalambor ijtimoiy mavjudotdir. Har bir inson uchun ijtimoiy integratsiya muayyan ijtimoiy guruhga mansubligi va uning identikligi shaxs hayotida katta ahamiyatga egadir.

Shunga qaramay, murojaat qilingan ekspertlar nogironligi bor shaxslarni jamiyatga integratsiyasini o'lchash va aniqlash metodologiyasini o'rtacha baholashdi (50 balldan 34 ball). Bu shuni ko'rsatadiki, integratsiya holatini o'lchash, shuningdek uni aniqlash metodologiyasi oxirigacha ishlab chiqilmagan. Bu borada sotsiologiya fanida hanuzgacha olimlar orasida jiddiy diskurs olib borilmoqda. Nogironligi bor shaxslarni jamiyatga integratsiyasi holati indikatorini murojaat qilingan ekspertlar o'ta yuqori baholashdi (50 balldan 47 ball). Bunda biz hech qanday paradoksal holatni ko'rmadik. Bundan kelib chiqib, shunday xulosaga kelish mumkinki, faqat jamiyatdagina nogironligi bor shaxslar o'z turmush sifatini oshirishi mumkin.

Shu bilan birga real hayotda ijtimoiy integratsiyaga erishish imkoniyatini murojaat qilingan ekspertlar (50 balldan 38 ballga) baholashdi. Ya'ni shundan kelib chiqib, shuni ta'kidlash mumkinki, bugungi kunda O'zbekiston jamiyati nogironligi bor shaxslarni qabul qilishga, ular bilan ishlashga, ularni o'qitishga ko'p hollarda tayyor. Nogironligi bor shaxslarning jamiyatga integratsiyalashuvi borasida mamlakatimizda olib borilayotgan ishlarni murojaat qilingan ekspertlar (50 balldan 28 ballga) baholashdi. Bu ko'rsatkich bu holatni o'rta darajada ekanligini aniqladi.

Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, bugungi kunda O'zbekistonda inklyuzivlikni ta'minlash borasida islohotlarni jadallashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yana bir muhim bo'lgan nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini o'lchash indikatorlaridan biri bu jamiyatda to'siqsiz

muhitning ta'minlanganligi hisoblanadi. Aksariyat murojaat qilingan ekspertlar ushbu indikatorni ham o'ta muhim deb hisoblab uni 50 balldan 48ballga baholashdi. Chunki aynan mavjud to'siqlar nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishga imkon bermaydi. Jamiyatda to'siqsiz muhitni ta'minlanganlik darajasini aniqlash va o'lchash metodologiyasini ekspertlar o'rtacha baholab (50 balldan 34 ball), bu borada hanuzgacha universal metodikani ishlab chiqilmaganligi ko'rsatib berishdi. Jamiyatda to'siqsiz muhitni ta'minlanganlik holati shaxsning turmush sifatiga jiddiy ta'sir o'tkazmoqda deb murojaat qilingan ekspertlar bu indikatorni (50 balldan 48 ballga) baholashdi. Real hayotda to'siqsiz muhitga erishish imkoniyatini ekspertlar o'rta darajadan yuqoriroq baholashdi (50 balldan 37 ball). Bunda kutilmagan holat ro'y berdi deb hisoblaymiz. Chunki ilgari olib borilgan tadqiqotlar ekspertlarni to'siqsiz muhitni ta'minlash borasida ishonch krediti pastligini ko'rsatgan edi.

Yuqorida qayd etilganidek, nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishga qaratilgan islohotlarni olib borish jarayonlari nogironligi bor shaxslarda muayyan umidni uyg'otdi. Shundan kelib chiqib, nogironligi bor ekspertlar, shuningdek, nogironligi bo'lmagan ekspertlar ham mamlakatimizda to'siqsiz muhitni yaratish jarayonini o'rtadan yuqori darajada deb baholashdi. Mamlakatimizda to'siqsiz muhitni ta'minlash borasidagi olib borilayotgan ishlarning mahsuldorligini ekspertlar o'rta darajada baholashdi (50 balldan 32 ball). Ushbu ko'rsatgich shundan dalolat beradiki, bugungi kunda mamlakatimizda to'siqsiz muhitni ta'minlash jarayonida mavjud imkoniyatlardan to'la foydalanilmayapti.

Yuqorida qayd etilganidek, mazkur indikatorlar borasidagi tadqiqotlar to'liq aprobatsiyadan o'tgan tadqiqotlar deb aytish mushkuldir. Bu indikatorlarni tatbiq etilishi olimlar tomonidan miqdoriy va sifat tadqiqotlarni olib borishlari bilan bog'liqdir.

XULOSA

Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlashga qaratilgan ko'rsatkichlarning tahlili quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi: 1. Bugungi kunda nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlash borasida turli indikatorlar ishlab chiqilgan bo'lsa-da, ularni qaysi biridan foydalanish mumkinligi aniq emas. Chunki ularni muayyan mamlakatlarda joriy etish va qo'llash borasida jahonda tadqiqotlar kamligi ko'zga tashlanadi. 2. Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini aniqlash jarayonida integrativ indikatorlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki nogironligi bor shaxslarning turmush sifati obyektiv holatlar bilan birga subyektiv holatlar bilan ham bog'liqdir. 3. Biz olib borgan tadqiqotlar jarayonida nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini ta'minlash jarayonida quyidagi ustuvor yo'nalishlar aniqlandi: -nogironligi bor shaxslarning jamiyatga integratsiyasi; -to'siqsiz muhitning ta'minlanishi; -shaxsning rivojlanish imkoniyati; -emotsional farovonligining ta'minlanganligi; -jismoniy farovonligining ta'minlanganligi; -moddiy farovonligining ta'minlanganligi.

Ushbu ustuvor yo'nalishlar shuni ko'rsatmoqdaki, jamiyatda to'siqsiz muhitni ta'minlash dasturlari ishlab chiqilib hayotga samarali joriy etilsa, nogironligi bor shaxslar muayyan darajada emotsional, jismoniy, moddiy farovonlikka erishishlari mumkin.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. URL: UNDP. www.org Murojaat sanasi: 3.05.2022.
2. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция”. – Toshkent: Baktria press, 2013 – 12 б.
3. БМТнинг Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси. Конвенция (Нью-Йорк, 2006 йил 13 декабрь). URL: <https://lex.uz/docs/5501227>. Murojaat sanasi: 15.03.2023.
4. Ганиева М.Х. Социальной работа с разными группами населения // Общественное мнение. Права человека. – Тошкент: Ижтимоий фикр, 2015. – №4. – 116 с.
5. Латипова Н.М. Абдухалилов А.А. Алексеева В.С. “Социальные Барьеры В Процессе Формирования Инклюзивного Общества”, Историческая и социально-образовательная мысль. 2022. – 97 с.

6. Муминова Л.Р. Социальная защита детей в Узбекистане: наука и практика. // Сборник статей. – Тошкент: Specter Media Group, 2016г. – 90 с.
7. Нуркелдиева Д.А. Ўзбекистонда алоҳида ёрдамга мухтож илк ёшдаги болаларнинг коррекцион-педагогик абилизацияси ва комплекс қўллаб-қувватлаш / “Укрепление социальной работы в обеспечении благополучия детей и семей в Узбекистане” мавзусидаги халқаро форум материаллари. – Тошкент., 2019. – 71 б.
8. Алимова В.С. Целенаправленная реабилитация детей с церебральным параличом в условиях Республиканского Центра Социальной адаптации детей. Медицинские науки. 3 с. <https://cyberleninka.ru/article/n/tselenapravlenneya-reabilitatsiya-detey-s-tserebralnym-paralichom-v-usloviyah-respublikanskogo-tsentra-sotsialnoy-adaptatsii-detey/viewer> Murojaat sanasi: 11.01.2024.
9. Алексеева В.С. Социальная защита лиц с инвалидностью как средство обеспечения мобильности уязвимых групп населения// O‘zbekiston Milliy Universiteti Xabarlari, 2022, [1/6] – 44 с.
10. Абдувалиева М.А. Механизмы совершенствования социальной адаптации детей с инвалидностью//Монография. – Ташкент: «Zebo prints», 2023 – 56 с.
11. Камилов Ф.О. “Ногиронлиги бўлган болаларни ижтимоий ҳимоя қилишни институционал такомиллаштириш” Ўзбекистон Миллий университети [Матн]: монография. – Тошкент: “Бола ва замон” нашриёти, 2023. – 84 б.
12. Узакова З.Ф. Алоҳида эҳтиёжли ёшларнинг ижтимоийлашуви, меҳнатга интеграциялашувининг ўзига хос хусусиятлари. Социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2019. – 40 б.
13. Юсупов Д. (2018) Невидимые люди // Газета.uz 29.11.2018 (на узбекском) <https://www.gazeta.uz/ru/2018/11/29/statistics/> Murojaat sanasi: 22.10.2023.
14. Чичерина Я.Е., Муминова Л.Р. “Методы и содержание коррекционно – развивающей работы по развитию интеллектуальных способностей у воспитанников детских домов «Мехрибонлик», 2008. – С. 4
15. Abdukhalilov A.A. Yusupov D. Barriers to disability-inclusive employment in Uzbekistan: A pilot qualitative study of disabled people's lived experiences. Journal of International Development / Volume 34, Issue 5. Accepted: 28 June 2022. DOI: 10.1002/jid.3693
16. S. David M. Norvan “Measuring the quality of life of people with disabilities in their families scoping study final report, 27-September, 2017. – P. 8.
17. S. David M. Norvan “Measuring the quality of life of people with disabilities in their families scoping study final report, 27-September, 2017. – P. 8.
18. S. David M. Norvan “Measuring the quality of life of people with disabilities in their families scoping study final report, 27-September, 2017. – P. 33.
19. S. David M. Norvan “Measuring the quality of life of people with disabilities in their families scoping study final report, 27-September, 2017. – P. 35.
20. S. David M. Norvan “Measuring the quality of life of people with disabilities in their families scoping study final report, 27-September, 2017. – P. 49.
21. Выготский Л.С. “Собрание сочинений в 6 томах том-3”. – М., 1983. – 68 с.
22. Чиксентмихайи Михай. Поток. Психология оптимального переживания. перевод с английского, 2001. – С. 47.

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000